

AMIR KAPETANOVIĆ
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR – 10 000 Zagreb

PITANJE DIJALEKATSKE OSNOVICE MRNAVIĆEVE "OSMANŠĆICE"

Do sada se Mrnavićev književni jezik u stručnoj literaturi kontroverzno definirao kao "liepa bosanska ikavska štokavština" s nekim čakavizmima (A. Pavić) i kao čakavština s nekim štokavizmima (M. Franičević), a tvrdilo se također da je pisao "čistim narodnim jezikom svojega kraja" (J. Ravlić). U članku se prvi put opisuju i problematiziraju izabrane važnije jezične značajke *Osmanšćice*, prema kojima bi se mogla utvrditi jezična podloga Mrnavićeva književnoga jezika.

KLJUČNE RIJEČI: *Mrnavić, Osmanšćica, fonologija, morfonologija, morfologija, čakavština, štokavština, 17. stoljeće*

I. UVOD.

Među poslanicama uglednika¹ zadarsko-šibenskoga kruga objavljenim u prvotisku *Vile Slovinke* (1614), koje hvaljaše Jurja Barakovića (1548–1628) i njegov književni rad, nalazi se poslanica koju napisa "pop Ivan Tonković, kanonik šibenski".² Riječ je o Ivanu Tomku Mrnaviću (1580–1637), kojega u odgovoru na istome mjestu Baraković časti tako što u stihovima koleba komu treba "slavu dat": Marku Maruliću ili Ivanu Tomku Mrnaviću. Unatoč Mrnavićevoj "slavi" za života, književni mu povjesničari nisu dodijelili istaknuto mjesto u povijesti hrvatske književnosti: u našim priručnicima nabrajaju se njegova književna i povijesna djela te prijevodi,³ spominje se kao nositelj mnogih naslova i funkcija u službi Rima (kanonik šibenski i zagrebački, naslovni biskup bosanski, papin poslanik, kraljev tajni savjetnik, biskupski vikar stolne crkve u Zagrebu⁴), smatra se krivotvoriteljem

¹ Bili su to: Osip Ivetić, Nikola Divnić, Vincenzo Zanbon, Anjel Justinijanović, Matij Tomašević i Ivan Tomko Mrnavić.

² V. Baraković, 1614: 369–371.

³ Na hrvatskom je Mrnavić objavio: 1613. *Život Margarite blažene dvice kćeri Bele kralja ugarskoga i hrvatskoga* (nesačuvana biografija); 1614. *Žalosnoskazje Krispa Cezara* (nesačuvana tragedija); 1626. *Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića* (epilij); 1627. *Istumačenje obilnije nauka krstjanskoga* (prijevod katekizma) / *Potuženje pokornika radi smrti Isusove k narodu človičanskomu* (pjesma); 1631. *Osmanšćica* (tragedija). Na latinskom jeziku napisao je i objavio tiskom više povijesnih djela i životopisa, a neka svoja hrvatska djela prevodio je na talijanski.

⁴ V. Fališevac, 2000: 512.

Do čašice devete
 Dovodi nas, molimo,
 Pristupnice proklete
 Vkloni nas, prosimo,
 Službe tvoje prisvete
 Službe biti želimo.
 O Bako,
 Babalyko,
 O Babko,
 O mili Chachko,
 Radostni Radko,
 Vxitye sladko,
 O svakoyako
 Prislavni Bako.
 Bako,
 O Babko,
 Babo, Chachko,
 Mili Babalyko,
 Priradosni Radko,
 Dobro nasse prisladko,
 Bako sladki, slavni Bako,
 Kripi nas pivo vazda sladko,
 O Bako, Babo, Babko, Babalyko.
 Bako,
 Ovako,
 Ne inako,
 Ner triš troyako
 Tvoe blago sladko
 Day nam chutit, o Chachko,
 Bako sladki, slavni Bako,
 Kripinas pivo vazda sladko
 O Bako, Babo, Babko, Babalyko,
 O Bako, dobro trikrat troyako
 Inako; dobro Bako nikako.
 Druxi nas Bako vazda tako
 Das' nam, sladki slavni Bako.
 V

svoje i tuđih genealogija (npr. slavensko podrijetlo cara Justinijana) i plagijatorom (Vrančićeve biografije bana Berislavića). Sa spomenutim Faustom Vrančićem (1551–1617) bio je u prijateljskim odnosima kao i s J. Barakovićem. Obojicu je nadživio pa je Barakoviću u Rimu podigao grobni spomen, a drugomu je napisao pogrebni govor u kojemu je "(...) duboko ugrađena tradicija antičke *oratio funebris* i proširena novim motivima i sadržajima koje je humanističko stvaralaštvo unijelo u tu književnu vrstu."⁵ Po preporuci Vrančićevoj Mrnavić je radio u Rimu na priređivanju crkvenih knjiga, a rezultati toga rada danas nisu poznati.

Među Mrnavićevim hrvatskim djelima posebno se izdvaja tragedija *Osmanščica*. U najpoznatijem priručniku iz povijesti hrvatske književnosti stoji da je Mrnavićeva *Osmanščica* "zanimljiva samo kao poviestni dokument".⁶ S. Ježić smatra *Osmanščicu* književno zanimljivom, premda "(...) djelo je i kao drama i kao umjetnina vrlo slabo (...)." ⁷ Mrnavićeva je *Osmanščica* pozornost književnih povjesničara uglavnom privlačila temom koja se podudara s Gundulićevim *Osmanom*. Doduše, davno je Vodnik upozorio da to Mrnavićevo djelo "(...) valja ipak da se spomene u povijesti hrvatske književnosti nesamo radi Gundulićeva 'Osmana', već i zato, jer je to prva hrvatska drama, koja obrađuje sujet iz suvremene historije."⁸ Tako i suvremeni književni povjesničari ističu važnost Mrnavićeve tragedije u hrvatskoj književnosti jer je ona "(...) rodozačetnik povijesne drame u hrvatskoj književnosti, onog dramskog žanra koji će se u hrvatskoj književnoj kulturi oblikovati tek u 19. stoljeću (...)." ⁹ Samo je ta činjenica dovoljna da Mrnavić ne bude posve marginaliziran u povijesti hrvatske kulture. Mogle bi se navoditi i druge dosad neprimijećene važne značajke koje afirmira Mrnavić u hrvatskoj književnosti, kao što je *carmina figurata* na 153. stranici izdanja *Osmanščice*, kojom su ispisani anakreontski intonirani stihovi devete napitnice i koja grafički podsjeća na *kalež* (takvu poeziju, poznatu još od starogrčkih pjesnika, stvarali su i drugi od Mrnavića mlađi južnoslavenski barokni pisci, npr. Ignat Đurđević¹⁰ u hrvatskoj književnosti ili u susjednoj srpskoj Zaharija Stefanović Orfelin).

Iako jezik Mrnavićevih hrvatskih djela dosad nije bio predmetom temeljite raščlambе, u stručnoj literaturi mogu se pronaći podatci o njegovu jeziku, i to kontroverzni. A. Pavić, autor opsežnije rasprave o I. T. Mrnaviću, piše o jeziku njegova epilija *Život Magdalene od knezov Zirova plemena Budrišića* (1626): "Jezik mu je *liepa bosanska ikavska štokavština*, koja je ipak u Šibenčanina ispomiešana nekimi čakavskimi oblici."¹¹ Na tom su tragu i Ravlićeve riječi uz izdanja (odlomaka) nekih Mrnavićevih tekstova: "Pisao je *ikavsko-štokavski*, dijalektom svoga zavičaja" i "Mrnavić piše čistim narodnim jezikom svoga rodnog kraja, dok mu se pravopis uneke slaže a uneke razilazi od drugih pisaca."¹² Drukčije definira jezik Mrnavićeva jezika M. Franičević: "Pisao je uglavnom čakavskim

⁵ Perić 1993: 151. Mrnavićev je govor dostupan u pretisku s prijevodom na hrvatski, v. Mrnavić, 1993.

⁶ Kombol, 1945: 213.

⁷ Ježić, 1993: 119.

⁸ Vodnik, 1913: 262.

⁹ Fališevac, 2003: 46.

¹⁰ Npr. *križ* u Đurđevićevim prijevodima psalama, v. Novak, 1999: 779.

¹¹ Pavić, 1875: 81. Istak. kurz. A. K.

¹² *Zbornik*, 1972: 219, 225. Istakao kurz. A. K.

narječjem u koje je unosio štokavske elemente."¹³ U definicijama starijih filologa njegov se jezik dovodio izravno u vezu sa zavičajem / rodnim krajem (Mrnavić se ponosio bosanskim podrijetlom: njegovi roditelji doselili su iz Bosne u Šibenik, gdje se Mrnavić rodio).

U ovom prilogu bavit ćemo se oznakama biranoga jezika i odnosom čakavsko : štokavsko u Mrnavićevoj *Osmanščici*. Je li osnovica Mrnavićeva jezika štokavska ili čakavska, ne možemo doznati na temelju jezičnih značajki koje su zajedničke tim organskim idiomima. Na primjer, u Mrnavićevoj se tragediji prahrvatski stražnojezični nazal /q/ odrazio kao /u/ (*ruka* 32, *Ajd pravdu* 28, *Ijd ludostju* 17), a isti rezultat dalo je i starohrvatsko /ŷ/ >/u/ (*dugo* 48); razlikuju se fonemi /č/ : /ć/ (grafemi: <ç>, <C>, <Ci> : <ch>)¹⁴; fonem /ž/ čuva se i mijenja u /r/ u intervokalnom položaju u oblicima glagola *moći* (*može* 28 / *more* 105, *možete* 176 / *morete* 183); očuvano je dočetno -m u leksičkim i gramatičkim morfemima uz nekoliko iznimaka (*sedan* 104, *silon* 54); kadšto /f/ prelazi u /p/ (*fratrovi* 32 / *pratar* 34); druga se palatalizacija velara često provodi (*vojski* 51 / *vojsci* 59; *niki* 170 / *nici* 56; *mnogi* 48 / *mnozi* 142; *strasi* 23); potvrđeni su primjeri *tepliti* (177), *grob* (62), ali dubletno *uzreslo* (13) *lrast* (32), *pokrede* (19) / *pokrade* (59); prisutne su apokope (*čin'* 71) i *sinkope* (*stav'mo* 73), itd. Umjesto iscrpnoga monografskoga prikaza Mrnavićeva jezika opisat ćemo i problematizirati izabrane fonološke, morfonološke i morfološke značajke njegova jezika, koje mogu pokazati odnos čakavske i štokavske komponente i ukazati na dijalekatsku osnovicu njegova književnoga izraza. Na koncu ćemo dati i neke opaske o leksiku (turcizmi i hapaksi). Važno je utvrditi dijalekatsku osnovicu jer samo tako, barem načelno, možemo odgovoriti, primjerice, na pitanje je li sekvenca <ar> (*parvi* 81) samo manira Mrnavićeva pisanoga jezika ili ona označuje /ar/ (u štokavštini se /r/ ne devokalizira, a u čakavštini je devokalizacija /r/ moguća).¹⁵

II. RASPRAVA

1. Odrazi fonema jat.¹⁶ U Mrnavićevoj *Osmanščici* mogu se promatrati u tri skupine: A) *ikavski* refleks u svim gramatičkim morfemima i u većini leksičkih morfema;¹⁷

¹³ Franičević, 1983: 699.

¹⁴ Treba zabilježiti odstupanje od uobičajene adoptacije turcizma *čatib* umjesto *catib* prema tur. *kjatib* (*Catibami* 79, *čatibe* 93 = *čatibami*, *čatibe*).

¹⁵ U analizi ne navodimo jezične podudarnosti između kajkavštine i ostala dva hrvatska narječja kada govorimo o čakavskim i/ili štokavskim značajkama.

¹⁶ U opisu donosimo potvrde (najčešće samo jednu) u transkribiranom obliku. Iznimno donosimo potvrde originalnom grafiom kad je to potrebno za raščlambu. Brojka uz potvrdu označuje stranicu izdanja iz 1631. jer *Omanščica* nije do sada objavljena u transkripciji.

¹⁷ Ikavski refleks u različitim leksičkim morfemima potvrđuju ovi primjeri: *pobignul* 95, *biliži* 32, *besiditi* 119, *blidim* 110, *brig* 40, *brime* 72, *cilo* 156, *sciniti* 56, *odcipio* 87, *cire* 64, *razcviljena* 50, *cvit* 87, *čovik* 110, *odivati* 32, *didina* 141, *dilo* 28, *diliti* 36, *ditinsko* 174, *Drinopolje* 35, *drivodiljne* 167, *gnjiv* 107, *grih* 16, *hlib* 39, *blip* 107, *jiliš* 50, *jidriti* 110, *jizdiše* 45, *kolino* 70, *kripost* 87, *krisa* 167, *izličio* 161, *lino* 133, *lipo*, 137, *litaj* 186, *liva* 32, *prolivati* 79, *ulizoše* 112, *prominiti* 75, *zamiriti* 80, *misec* 46, *misto* 78, *smišati* 100, *mlikom* 126, *nimački* 59, *pina* 171, *pisak* 171, *pišadije* 45, *plino* 146, *rič* 78, *rika* 106, *odriše* 61, *rizati* 156, *sidobrada* 35, *odsikovati* 4, *sime* 16, *prosivahu* 32, *siver* 83, *sliditi* 96, *slip* 110, *slovinsko* 38, *sminnost* 40, *Smiderevo* 38, *smibom* 15, *snigovi* 106, *zasničeni* 34, *dospitak* 137, *srid* 75, *stina* 39, *Stipanom* 4, *striljahu* 63, *svitlost* 69, *utišiti* 109, *time* 48, *tisnoću* 92, *triba* 129, *trisk* 64, *zapovid* 185, *vičnji* 39, *višća* 107, *vitar* 113, *vriilo* 18, *vriča* 92, *vrime* 150, *zvir* 152, *zvizda* 69, *pozriti* 108, *zrilost* 87, *žlib* 107. Potvrde iz Barakovićeve *Vile* koje J. Lisac (1979) izdvaja u posebnu skupinu

B) *ikavsko/ekavsko* dvojestvo u određenim leksičkim morfemima;¹⁸ C) *ekavski* refleksi u određenim leksičkim morfemima.¹⁹ Dakle, može se reći da je Mrnavićev tekst ikavski s nekim povremenim ili stalnim ekavizmima jer nije riječ o govoru jekavskom (nema jekavskih refleksa), ekavskom (nema ekavskih gramatičkih morfema), ikavsko-ekavskom (ne funkcionira pravilo Meyera i Jakubinskoga). Budući da ikavština može biti i čakavska i štokavska, trebalo bi odraze defonologiziranoga glasa jat u Mrnavića usporediti s onima u ostalih pripadnika zadarsko-šibenskoga kruga. Načelno se može reći da se *Osmanščica* po pretežitom ikavizmu s manjim brojem ekavizama uklapa u jezik toga kruga, iako postoje i neke razlike: u Zoranićevim *Planinama* stalni ekavski refleksi su u osnovama *česar-*, *čel(ov/iv)-*, *zľad-*, *věn'-c-*, a u Barakovićevoj *Vili Slovinci* to su *čel(ov/iv)-*, *česar-*, *zľad-* i *žen-*.²⁰ U Mrnavića su ekavizmi isti kao u Zoranića i Barakovića, osim što u Mrnavića nalazimo još i ekavsko *bolžn-* (u Barakovića s dvojnim refleksom jata). Skupina s ikavsko/ekavskim dvojestvom manja je u Mrnavića nego u Zoranića i Barakovića i smanjena je u korist ikavizma. Neki Zoranićevi ili Barakovićeви leksemi nisu u Mrnavića potvrđeni (npr. *lēs-*, *starēš-*), neki su potvrđeni samo u ikavskom obliku u malobrojnim potvrđama (*bilina* 178, *lito* 187, *nevistu* 140, *osinj* 14, *pisni* 3, *vićnici* 93, *želizje* 68).²¹

2. Ostvaraj pune vokalnosti. U Mrnavićevu se tekstu poluglas u jaku položaju odrazio kao /a/, ali ima primjera i za vokalizaciju negdašnjega poluglasa u slabu položaju (*vazet* 20). No, potvrđeni su dvojni ostvaraji (*vitropasi* 17 / *psi* 125, *carstvo* 123 / *carastvo* 157). Brojčani podatci o posljednjoj navedenoj dubleti pokazuju da su češći oblici leksema *carstvo* (potvrđeni više od 50 puta) nego oblici leksema *carastvo* (desetak puta i jednom pridjev *caraski* 126). Nije potvrđeno *kadi/kade* (samo *gdi* 128, što se i moglo očekivati u jeziku Šibenčanina Mrnavića), nema prijedloga *va*, nema priloga *vavik/vavek*, potvrđeno je *vazda* 153 (ali i *uvik* 101), redovito se javljaju zamjenički oblici *meni* 58, *mnom* 58. Osim toga, treba reći da nije potvrđen oblik upitne zamjenice *ča* koji bi pokazivao punu vokalnost. Zbog izostanka vokalizacije u tipičnim primjerima za punu vokalnost u čakavštini i omjera vokalizacije u čestoј riječi *carstvo* / *carastvo*, može se zaključiti da ovu značajku treba tretirati kao čakavsko-štokavsko dvojestvo u Mrnavićevu tekstu. Ovo je dvojestvo u *Osmanščici* moglo biti iskorišteno i u metričke svrhe (uglavnom

kao "posebne tvorbe" (*dolē*, *d'vē*, *godē*, *gorē*, *jelēn-*, *nē-*, *nēma-*, *nēsm-*, *obē*, *pogibēl*, *poslē*) podudaraju se s Barakovićeви (usp. *doli* 135, *dvi* 140, *kadgodi* 151, *gori* 135, *jelin* 48, *niki* 54, *nimamo* 108, *nisam* 111, *obih* 57, *pogibil* 59), a Mrnavić ima kao Baraković analoško *obe* 166 (ali *obidvi* 57).

¹⁸ Izbor primjera s ikavskim i ekavskim refleksima: *Bes* 14 / *bisnost* 65, *susedi* 38 / *susidi* 47, *premalitja* 168 / *priko* 33, *teles* 60 / *tilesa* 147, *sterati* 40, *tirati* 100, *verni* 81 / *vira* 117. Kolebanje *Bes* 14 / *bisnost* 65 moglo bi se objasniti tako što ekavski refleks nalazimo samo u imenovanju "govornika" u drami. Na sličan način ekavski refleks bi se mogao objasniti u toponimu *Gnezdov* (*Gnezdovim* 38) za poljski gradić Gniazdów (ili možda sjeverniji grad Gniezno?); u potvrđama za *gnēzd-* potvrđen je samo ikavski refleks (npr. *gnizde* 30, *gnizdaju* 167).

¹⁹ Izbor primjera s isključivo ekavskim refleksima: *celovati* 69, *cesarstvo* 43, *zenica* 72, *zledi* 16, *bolezni* 16, *venčao* 140. Tomu se popisu može pridružiti i *deklica* (144, 146) ako korijen te riječi izvodimo iz *dēt-*. Kao i u Zoranića i Barakovića tako i u Mrnavića nalazimo neikaviziranu potvrdu riječi *koren* 104 (na mjestu /e/ nekoć je bilo iskonsko e).

²⁰ Usp. Lisac, 1979: 59.

²¹ Treba ovdje napomenuti da danas zapadni dijalekt (ikavski novoštokavski dijalekt) također ima neke ekavizme i (i)jekavizme, usp. *železo*, *cesta* ili *testa*, *zenica*, *koren*, *starešina*, *brezovina*, *ozledit*, *zanovetat*, *obe*; *tijesto*, *sijeno*, *vijenac*, *heki*, *čeo* (primjeri iz Lisac, 2003: 51).

nemarulićevski dvanaesterac). I ovdje vidimo da ima tragova čakavštine, ali pretežu štokavske potvrde.

3. Odras /e/ > /a/ u postpalatalnoj poziciji (/j/, /č/, /ž/). Nema razlike između štokavštine i čakavštine s obzirom na odraz negdašnjega prednjojezičnoga nazala /e/ ako nije u poziciji iza /j/, /č/, /ž/. Ta se dijalekatska podudarnost očituje i u *Osmanščici* (*tetiv* 178). Međutim, kada je u pozicijama iza /j/, /č/, /ž/ u organskoj i književnoj čakavštini očekuje se /e/ > /a/. Takav rezultat potvrđen je u *Osmanščici* (*jazik* 143, *žadžaju* 100, *počalo*²² 39), *premda ima i iznimaka* (*često* 40, *čedo* 140) kao i u organskoj i književnoj čakavštini (u stihovima se kadšto iskorištavalo dvojestvo radi stvaranja čiste rime, usp. npr. u *Muci Spasitelja našega* ove stihove: *ka razmišljam da te ote jeti* (x *propeti*); *da ga ću poslat Isusa jati* (x *povidati*).²³ I neki današnji štokavski govori kadšto imaju /a/ u rečenoj postpalatalnoj poziciji.²⁴ Međutim, potvrđenost odraza /a/ iza sva tri palatala i prilična dosljednost dotičnoga ostvaraja u nekim rječima moraju se uzeti kao argument za dokazivanje čakavske dijalekatske osnove Mrnavićeva književnoga jezika u *Osmanščici*.

4. Odrasi */d'/ i */žd'/. U Mrnavićevoj *Osmanščici* svi primjeri pokazuju da je odraz */žd'/ i u Mrnavića čakavski: /žj/ (*dažjevski* 106, *možjani* 78). Budući da se u *Osmanščici* miješaju čakavske i štokavske značajke, ne bi bila čudna tvrdnja kada bismo rekli da njegov jezik poznaje štokavsko /žj/ (*zbudgena* 28 = *zbuđena*) pored čakavskoga /j/ (*tuyini* 115 = *tujini*) na mjestu */d'/.

O interpretaciji te jezične značajke ovdje ima važnu ulogu interpretacija slovoписа u Mrnavića i drugih čakavskih pisaca (npr. Baraković, Vrančić) jer nije sigurna fonološka vrijednost <dy> (*Najsladye* 86, *Gradyani* 89) i <dg> (*sudgeno* 87). Do sada se od mladogramatičarskih do suvremenih povjesničara hrvatskoga jezika bez otpora prihvaćalo da te zabilježbe u čakavskih pisaca zrcale štokavski fonem /žj/.²⁵ Za iste grafijske pojave u Barakovićevoj *Vili Slovinki* D. Brozović oprezno je napisao da se može iznijeti što je *vjerojatno* i *nemoguće*: "Nemoguće je samo jedno (...) *d + j*. Moguće je pak dvoje – *j* ili *đ* – a vjerojatno je uglavnom samo prvo, tj. *j*, polazimo li od dijalektoloških znanja."²⁶ Rješenje problema ovisi o tome na kojoj ćemo ga razini tumačiti: na ortografskoj (etimologiziranje: pravopisno čuvanje asimiliranoga / palataliziranoga suglasnika osnove) ili na morfonološkoj (fonem /žj/). Za prvo tumačenje argumenti mogu biti dijalektološki podatci (čakavština ne poznaje /žj/), pozicije u kojima se javljaju grafemi <dy> i <dg> (na granici morfema, u oblicima s "prozirnom etimologijom", pored onih s "neprozirnom", npr. *takoyer* 12, *tuyini* 115, *meu* 115) ili argumenti koji će pokazati da slično etimologiziranje imaju i čakavski pisci koji su se protivili štokavizaciji čakavskoga književnoga jezika (npr. Maretić /žj/ vidi u primjerima M. Albertija iz 1617. *rodyen, sladye, mimohodyahu...*). Za drugo tumačenje dovoljno je pozvati se na sociolingvističke zakonitosti i štokavski utjecaj (npr. ako Š. Budinić ima u svojem književnom diskursu sukladno i čakavsko /j/ i crkvenoslavensko /

²² U rimi ima i *počelo* 46 (x *dreselo*).

²³ *Pasije*, 1998: 57, 66.

²⁴ Lisac, 2003: 52.

²⁵ J. Lisac za Vrančićev jezik konstatira: "No ipak je sasvim sigurno da *sladyi* ili *xedy*a valja čitati kao *sladi* odnosno *žeđa*, uz primjere *tuij, preja*" (Lisac, 1996: 88).

²⁶ Brozović, 1979: 33.

žd/, zašto ne bi mogao imati i štokavsko /ž/).²⁷ Ako prihvatimo /ž/ i /j/ (< */d'/) u Mrnavičevoj *Osmanščici* kao još jedno čakavsko-štokavsko dvojstvo, moramo tumačiti Mrnavičeve zapise *xadyaju* (100) *xadyom* (170) kao konstrukte (čakavsko-štokavske hibridne oblike) i čitati *žadžaju*, *žadžom*.

5. **Skupine /jd/ i /jt/.** Ovdje treba još naglasiti da /ž/ ne nastaje nikad u Mrnavića metatezom suglasnika i jotacijom /jd/ > /ž/ nego nalazimo starije glagolske oblike tipa (*projde* 59, *izajdu* 76). Ni u infinitivu prefigiranoga *iti* ne nalazimo inovaciju (*najti* 127). U tome je Mrnavić konzervativniji i od mnogih starijih književnika čakavaca (npr. Hanibal Lucić).

6. **Pitanje afrikate /ž/ i njezinih zamjena.** U *Osmanščici* postoji i slovna kombinacija <gi>, koju Maretić tumači kao fonem /ž/. Poznato je da čakavština ne poznaje taj fonem i na njegovu mjestu realizira se /ž/ (parnjak bezvučnom /č/). Ako nije riječ o primjeni morfonološkoga pravopisa (*svidočbami* 4 = *svidočbami*), fonem /ž/ na mjestu /ž/ nalazimo u *Osmanščici* u riječima hrvatskoga podrijetla (*sarxba* 105 = *saržba*) i u većini riječi stranoga podrijetla: (*hoxa* 142 = *hoža*). Domaće i odomaćene riječi sa sufiksom turskoga podrijetla u Mrnavića pokazuju isto (*Topčie* 52 = *topčije*, ali *Ulafaxie* 51 = *ulafažije*). Svi ovi primjeri pokazuju da fonem /ž/ nije svojstven Mrnavičevoj jezičnoj osnovici jer se nije potvrdio u domaćim riječima kao zvučni parnjak fonemu /č/ prilikom jednačenja po zvučnosti. No, u nekim zapisima posuđenica umjesto <x> nalazimo <gi> (*Agiamie* 85, *Giaurinin* 139, *Magiari* 83, *Ingilo* 32). Zapis *Giaurinin* (s udvojenim slogom!)²⁸ iznimka je među brojnim zapisima oblika koji umjesto početnoga <gi> imaju <y> (*Yaur* 55 = *jaur*). Budući da je <gi> za /j/ potvrđeno u zadarskih književnika Zoranića i Barakovića,²⁹ i *Giaurinin* možemo čitati *jaurinin*. Što se drugih navedenih posuđenica tiče, treba reći da 5 potvrđa (*Magiarske* 38, *Magiarov* 45, *Magiari* 57, 83, *Magiare* 85) stoji prema jednoj i vrijednoj potvrdi *Maxare* 100 (= *Mažare*), koja ukazuje na to da <gi> ne označuje /ž/³⁰ nego /ž/ u navedenim posuđenicama, kao što je Maretić tumačio.³¹ To bi pak bio štokavski utjecaj na jezik Mrnavičeva književnoga diskursa, ali fonološki je status toga /ž/ nestabilan. Ako je doista tako, onda u *Osmanščici* postoji odnos /j/ – /ž/ : /ž/ – /ž/.³²

7. **Odrzi */št'/ i */sk'/.** U Mrnavića nalazimo dvojstvo: /šč/ i /št/ (*stanišće* 64, *iščemo* 134, *baština* 39). Zanimljivi su primjeri *ščedi* (136) od glagola *ščediti* (= 'štedjeti') i *ščenci* (50). Postoje i kolebanja (*štetu* 33 / *ščeta* 20). Zbog tih kolebanja i budući da se u rezultatu /šč/ podudaraju čakavski i šćakavski, može se zaključiti da ovdje također vlada dvojstvo. Usto, treba napomenuti da je /št/ u Mrnavića, kao u čakavaca i štokavaca, dao i stari skup /čbt/ (*poštenje* 49).

²⁷ Povijesna dijalektologija nema precizne podatke kada se točno počinje razvijati čakavsko umekšano /d'/ kao parnjak čakavskomu /t'/, ali smatra se "novijom" pojavom, v. Moguš, 1977: 64.

²⁸ Mrnavić je ovaj oblik dobio analogijom prema imenicama tipa *krščanin*. Takvim oblikom Mrnavić postiže i pravilan dvanaesterački stih.

²⁹ V. Maretić, 1889: 357.

³⁰ Prema Maretićevim sumarnim podacima grafiju *gi* za /ž/ imaju 22 pisca, a za /ž/ 12 pisaca s tim da napominje da samo 3 pisca (Mrnavić, Palmotić, Grličić) upotrebljavaju za /ž/ samo taj grafem. Usp. Maretić, 1889: 352, 354.

³¹ V. Maretić, 1889: 89.

³² Danas u nekim štokavskim govorima nalazimo također potvrde /ž/ umjesto /ž/.

8. **Inicijalna skupina /čr-/. Zahvaljujući priličnoj dosljednosti Mrnavićeva označavanja fonema /č/ grafemom <ç> (verzalno <C> ili <Ci>), možemo zaključiti da je u Mrnavićevu jeziku ta skupina očuvana (*čarna* 123 = *čarna*, *čarlyenilom* 178 = *čarljenilom*). Samo na jednom mjestu nalazimo zapis *carne* (102), ali to bi se moglo tumačiti i kao tiskarska pogreška, osobito zato što se razlika postiže samo podslovkom (<ç> = /č/ : <c> = /c/). Čuvanje inicijalne suglasničke skupine /čr-/ odnosno /čar/ ubraja se u čakavske značajke Mrnavićeva književnoga diskursa jer je u štokavštini stari skup /čr-/ > /cr-/ (postoje, doduše, neka odstupanja u nekim govorima u štokavskim dijalektima).**

9. **Pitanje provođenja depalatalizacije i sekundarne jotacije.** Najprije recimo da je Mrnavić jedan od pisaca 17. stoljeća (npr. Baraković, Vrančić, Glavinic)³³ koji unosi u svoj prilično sređeni slovopis grafijska rješenja s hrvatskoga juga (npr. <ç>, <ch>, <x>) i sa sjevera (<ny>, <ly>). U tom postupku zrcale se u Mrnavićevoj grafiji integracijske težnje. U tablici je navedeno nekoliko dvostrukosti u zapisivanju: Mrnavić je na mjestu palatalnih /lj/ i /ň/ u zapisima istim riječi kadšto pisao <ly> i <ny>, kadšto <l> i <n>. S obzirom na to, može se zaključiti da je riječ o slovopisu, a ne o depalatalizaciji³⁴: /lj/ = <ly>, <l> (i još rjeđe , npr. *mijslieny*); /ň/ = <ny>, <n>. Nije to prva i jedinstvena pojava u dotadašnjoj hrvatskoj latinici,³⁵ a u Vrančićevu *Životu nekoliko izabranih divic* potvrđen je također grafem <l> za /lj/.³⁶ Primjenjujući <l> i <n> ne samo za foneme /lj/ i /ň/ nego i za palatale /lj/ i /ň/, Mrnavić je unio u svoj latinički sustav manjkavosti slovopisa slavenskih pisama (glagoljice, ćirilice), u kojima su znakovi <l> i <n> ambivalentni. Mrnavićev dodir sa slavenskim pismima mogao je utjecati i na njegovu odluku o izbjegavanju geminacija u latinici (rijetko ih rabi u *Osmanščici*). Ne treba puno dokazivati da je do takva utjecaja moglo doći: Mrnavić se smatrao dobrim poznavateljem glagoljice i zahvaljujući tim sposobnostima radio je s R. Levakovićem u Rimu na priređivanju/izdavanju crkvenih knjiga za Kongregaciju za širenje vjere po preporuci F. Vrančića. Druga je interpretativna mogućnost da je na Mrnavićevu grafiju utjecala kontinentalna mađarska grafija. Grafemi <l> i <n> i <ly> i <ny> za /lj/ i /ň/ (što nije običaj dalmatinskoga slovopisa 16. i 17. stoljeća, nego iz talijanske latinice posuđeni <gl> i <gn>) upotrebljavali su se u dotadašnjoj mađarskoj latinici.³⁷

ly – ny	l – n
<i>priatelysko</i> 162, <i>priately</i> 166	<i>priatelsko</i> 28, <i>priatel</i> 132
<i>zemalyska</i> 79	<i>zemalska</i> 35
<i>konyusnice</i> 141	<i>konusnice</i> 142
<i>ufanye</i> 76	<i>ufane</i> 156

³³ Vončina, 1989: 370.

³⁴ Depalatalizacija tipa /lj/ i /ň/ > /l/ i /n/ rubna je pojava u čakavskom narječju (za razliku od kajkavskoga), usp. Moguš, 1977: 90.

³⁵ U hrvatskim srednjovjekovnim latiničkim tekstovima ne nalazimo samo <l> i <n> za /lj/ i /ň/ nego i <gl> i <gn> za /lj/ i /ň/. Usp. Malić, 2000: 116–117.

³⁶ Usp. Lisac, 1996: 87.

³⁷ Usp. Molnár–Simon, 1980.

Budući da Mrnavić upotrebljava grafeme <ny>, <dy>, <ty>, <ny> u zapisima riječi na mjestima djelovanja primarne jotacije (*lyudski* 15, *Ogany* 15, *gustyi* 52, *Gradyani* 26) i sekundarne (*dreselye* 22, *znanye* 79, *Vxitye* 83, *zapovidyu* 9), nadaje se zaključak da je Mrnavić provodio sekundarnu jotaciju, što bi se i moglo očekivati u jeziku 17. stoljeća. Ta je promjena i danas nedosljedno provedena u mnogim govorima hrvatskih dijalekata.³⁸ No, u skupovima *bj*, *vj*, *pj* uglavnom nije provedena sekundarna jotacija, što relativizira donekle prethodni zaključak o sustavno provedenoj promjeni (usp. *robye* 83, *zdravye* 131, *snopje* 128, ali *koplye* 53). Zanimljivo je da u obliku *ljubavju* 28 (x *objavlju*) nije izvršeno jotiranje radi potreba rime. Zabilježba *ufane* (156) ukazuje na to (ukoliko nije riječ samo o slovnoj pogrešci) da je /ń/ od /nbj/ mogao biti izjednačen sa /ń/ praslavenskoga podrijetla jer je označen grafemom <n>. Zapisi *bratchi* (125), *ganutchem* (31) također su plod Mrnavićeva etimologiziranja i upućuju na zaključak da je sekundarna jotacija daleko odmakla, ali se u pisanju čuva <t> od kojega je jotiranjem nastalo /ć/ (zapisano *ch*). Trebalo bi odlučiti na kojoj ćemo razini tumačiti zabilježbe tipa *bratcha*, na pravopisnoj (<tch> = /tć/) ili slovopisnoj (troslov <tch> = /ć/). Takve dvojbe često otežavaju transkripciju starih hrvatskih tekstova.

10. Završno /l/. Prilično se dobro čuva u *Osmanščici* /l/ na kraju sloga (*misal* 73, *svilna* 32), a na kraju riječi ili se čuva /l/ ili ono prelazi u /ol/ ili /al/ (*hotil* 76, *sudio* 53, *razumija* 94). Zanimljivo je da Mrnavić u proznom predgovoru bez iznimke čuva -l (*uvižbal* 3, *ugnal* 3, *mogal* 4, *pobrojil* 12, *svital* 12). U stihovima se ostvaruju sve tri mogućnosti: u rimama -o, -a i rijetko -l (*rodio* x *živio* 135, *hotija* x *Alija* 91, *htil* x *pritil* 60), a izvan rima -l i rijetko -o (*vartal* 135, *dio* 49). Mrnavićev tekst zrcali južnohrvatsko stanje u 17. stoljeću, a isključivo štokavskim može se smatrati samo -o. Manje obilježenim čine se ipak oblici s -l jer se jedino oni javljaju u prozi, a u stihovima imaju slobodniju distribuciju nego oblici s dočetnim -o i -a (rima).

11. Prejotacija početnoga /i/. Sudeći prema grafiji, veoma staru prejotaciju inicijalnoga /i/ nalazimo u tragovima (manji broj oblika lične zamjenice za 3. lice, ali postoje triplete: *jim* 134/*im* 30/*njim* 135; *jih* 136 / *ih* 177 / *njih* 135). Prejotacija karakteristična za mnoge čakavske govore izostaje u *Osmanščici* (*iskati* 100, *iskra* 161, *ime* 23, *istina* 26).

12. Razrješavanje konsonantske napetosti. Slabljenje konsonantske napetosti poznato je čakavskim organskim idiomima (premda i u jednom dijelu zapadne štokavštine ima takvih tendencija).³⁹ U Mrnavićevu tekstu primjeri bi za to bili: zamjena okluziva frikativom (*nohti* 50, *h Kijevu* 41), zamjena afrikate frikativom (*poljaških* 46), ispadanje okluziva u zatvorenom slogu (*zajeno* 132). Iako takve promjene nisu zahvatile sve situacije (npr. *poljački* 56, *pčelica* 167), navedene se značajke mogu smatrati u Mrnavićevoj *Osmanščici* pokazateljem čakavske strukture sloga i takvu tendenciju nije posve prekrilo Mrnavićevo etimologiziranje.

13. Prijedlozi s, z i iz. U *Osmanščici* prijedlozi *iz* / *z* / *s* dolaze uz genitiv (*iz tabora* 49 / *z tabora* 54; *iz grada* / *z grada* 112, *s zapada* 25), a uz oblike u instrumentalu nalazimo dvojestvo *z/s*: (*z sultanom* 163, *s vodom* 15). Potvrđena je i promjena *s >*

³⁸ Kapetanović, 2004.

³⁹ V. Lisac, 2003: 21.

š nastala jednačenjem po mjestu tvorbe (š *njim* 36). Čakavski udio prepoznaje se u obliku *z*, nakon izjednačenja: *z* (< *izъ*) = *z* (< *sb*). U skladu s tim može se objasniti i prefiks *z-* (*zdaleka* 167).

14. Prijelaz *vb-* > *u-*. Budući da su grafemi <V>, <v> i <u> ambivalentni,⁴⁰ ne možemo biti sigurni je li *vb-* > *u-* u svim oblicima imenica *unuk*, *unuštvo*, *unučbina*, *udova* i *udovica*. Ako se oslonimo na broj slogova u stihu (dvanaesterac i osmerac), većina pojava tih riječi zrcalila bi početno *u-*, iznimno bi trebalo čitati *vnuk* samo u pojavnici *Vnuk* (20),⁴¹ što se može opravdati metričkim razlozima. Čakavski je udio minimalan i uvjetovan metrikom.

15. Fonem /h/ i skupina /hv/. Dobro se čuva /h/ (npr. svi oblici glagola *htiti* 93 / *hotiti* 131) i suglasnička skupina /hv/ (*hvaliti* 182), koje gube neki čakavski i mnogi štokavski govori, pa čuvanje /h/ treba promatrati kao oznaku birana jezika. Treba zabilježiti još i *arja* (104, Mrnavić ne dodaje *h* na početku riječi).

16. Inicijalna konsonantska skupina *vs-*. Ta je početna skupina likvidirana metatezom suglasnika (*svega* 186), ali u Mrnavića, kao i u štokavaca njegova vremena, oblik Njd ostaje *vas* (169). Bio bi to odmak od jezika Vrančića i Barakovića, u kojemu supstoje *vs-* i *sv-*.⁴²

17. Akcentuacija. Budući da Mrnavić rijetko u *Osmanščici* unosi geminate i nadslovak gravis, ne može se, na žalost, ništa potanko reći o Mrnavićevoj akcentuaciji. Udvajaju se grafemi u zapisima riječi koje nam ne mogu ništa reći (npr. *nebbo* 15, *ribba* 15) o čakavskoj ili štokavskoj akcentuaciji. Primjer *tebbe* (19, genitiv!) ne pokazuje prenošenje naglasaka (u praslavenskom nije bio kratki naglasak na ultimi, premda ima čakavskih govora s kratkim na ultimi analoški prema dativu). Međutim, primjeri s geminacijama poput *paklenne* x *vedrenne* (15) i *smetalle* x *sviralle* (141) ukazuju na staro mjesto naglasaka, odnosno na nenovoštokavski (čakavski) medijalni kratki naglasak. Nadslovak gravis ne označuje prozodeme, nego najčešće služi Mrnaviću kao oznaka za označavanje ili odvajanje prijedloga ili uzvika (vokala) od druge riječi, kao što apostrofom odvaja prijedlog (konsonant) (npr. *S' tobomse ù druxbu zato ne stavismo* 69). Gravis se nedosljedno iskorištava i kao oznaku nesklonjivih riječi (priloga), npr. *mirnò* (98). Rijetke zu zabilježbe tipa *nisù* (96).

18. Izbor alomorfa s obzirom na palatalnost osnove. Mrnavić primjenjuje alomorfe s obzirom na palatalnost (*-om* / *-em*) osnove u imenica muškoga i srednjega roda; kolebanje u izboru alomorfa nalazimo u jednosložne imenice s osnovom na *-r*: Ijd *carom* (156, češće) / *carem* (177), ali oblik imenice *put* uvijek je *putom* (72). Kadšto se u Ijd javlja i navezak *-e* (*glavome* 165, *krovome* 154, *himbome* 162). Razlikovanje po palatalnosti čuva se i u padežnim oblicima u množini (Gmn *sultanov* 170, *kraljev* 10; Dmn *dušmanom* 164, *bratićem* 173). Neki štokavski i čakavski govori ne čuvaju tako čvrsto razliku po palatalnosti.

19. Lokativ jednine imenica muškoga i srednjega roda. Dominiraju oblici s novijim gramatičkim morfemom *-u* (*svitu* 28, *polju* 20), rijetko se ostvaruje *-i* (*prostori* 92, u rimi x *govori*), a još je rjeđe kolebanje u izboru nastavka (*nebi* 185 / *nebu* 87).

⁴⁰ Premda rijetko <v> za /u/ i <u> za /v/.

⁴¹ U tekstu piše *sin*, ali u Mrnavićevim ispravcima na koncu knjige stoji *sin* > *Vnuk*.

⁴² Za Vrančića v. Lisac, 1996: 96.

Ostvaraj nastavka *-i* u Mrnavićevu tekstu bio bi jamačno čakavski udio. Nastavak *-u* ne mora biti samo štokavski utjecaj jer je potvrđen i u senjskim listinama XV. stoljeća.⁴³

20. Osnove jednosložnih imenica u množini. U Mrnavića često jednosložne imenice nemaju dugu osnovu množine, što bi bila čakavska značajka (*kruzi* 109, *klasi* 126, *zeći*, 69), ali neke jednosložne imenice imaju dubletne oblike: *glasi* 125 / *glasovi* 75, *gradi* 142 / *gradovi* 90, *brodi* 112 / *brodovi* 111, *snizi* 178 / *snigovi* 106, *druzi* 19 / *drugovi* 132, *stani* 35 / *stanovi* 41. Osobito su zanimljivi oblici *jadovi* (107, uz *jadi* 148), *fratrovi* (32), *bratovi* (20): polazište je čakavsko (*brati*) i stvara se konstrukt s dugom osnovom množine u jednosložnih imenica. Metrički razlozi mogli su biti razlog nastajanju takvih oblika.

21. Genitiv množine imenica. U imenica muškoga roda ostvaruju se ovi gramatički morfemi: često *-ø* (*mladenac* 156) i *-ovl-ev* (*dvoranov* 123, *konjev* 45), rjeđe *-a* (*dana* 61, uz *dan* 43), *-i* (*hami* 44). Umjesto očekivanoga oblika *ljudi* nalazimo dva puta izvan rime *ljudih* (135, 180), što se ne može objašnjavati kao oznaka duljine jer ju Mrnavić ne bilježi dočetnim *-h* poput nekih štokavskih pisaca 17. i 18. stoljeća. U imenica srednjega roda nalazimo: *-ø* (*godišt* 90, *nebes* 166, *sunac* 177), *-i* (*liti* 90), a u imenica ženskoga roda *-ø* (*zemalj* 82, *glav* 127, *gran* 167), *-a* (*strana* 61, uz *stran* 91), *-i* (*mladosti* 178). S obzirom na čestotnost gramatičkih morfema *-ø* i *-ovl-ev*, polazište bi Mrnavićeva jezika bilo čakavsko.

22. Akuzativ množine imenica muškoga roda. Padežni oblici veoma često imaju gramatički morfem *-i* (*dušmani* 90) i *-e* (*grobe* 140, *krove* 30). Moguće su i triplete (*stani* / *stanovi* 41 / *stanove* 170). Oblici s gramatičkim morfemom *-i* definitivno su čakavski udio u Mrnavićevu jeziku jer ga danas uglavnom nalazimo u srednjoločakavskim govorima.

23. DLI množine. Oblici triju padeža u množini nisu sinkretizirani. Dobro se čuvaju stariji oblici u dativu s gramatičkim morfemima *-oml-em* (*dušmanom* 164, *bratičem* 173, *ljudem* 145, *molbam* 137). Oblici muškoga i srednjega roda u lokativu imaju gramatičke morfeme: *-ih* (*dvorih* 175), *-i* (*vali* 41), a oblici ženskoga roda *-ah* (*rukah* 91, *planinah* 29) i *-ih* (*stvarih* 186). Nastavci oblika u instrumentalu muškoga i srednjega roda: *-i* (*celovi* 175, *građani* 96, *vrimeni* 139) *-ama* (*pašama* 131), a u ženskom *-ami* (*strihami* 30), *-ama* (*glavama* 134), *-mi* (*psostmi* 170). Variraju se stari množinski i naslijeđeni dvojni nastavci u sintagmama koje čine pridjevi/zamjenice i imenice (*carskimi tugama* 128, *svetima molbami* 26, *ovimi očima* 31), što nalazimo i jeziku ostalih pisaca zadarsko-šibenskoga kruga (npr. Baraković, Karnarutić, Vrančić).

24. Neki zamjenički oblici i njihova uporaba. Nije potvrđena zamjenica *ča* (ni ostali padežni oblici te zamjenice), a umjesto nje Mrnavić upotrebljava redovito *što* (132). Osim *zašto* (85) nalazimo samo dvije potvrde *zač* (22) i jedanput zamjenicu *ič* (157). Nekoliko puta potvrđena je zamjenica *čigov* (15). Postoji paralelizam u čestoj uporabi čakavskih *ki* (187) / *ka* (39) / *ko* (133) i štokavskih oblika *koji* (135), *koja* (37), *koje* (44). Potvrđena je i upitna zamjenica *tko* (15), koja nije bila Mrnaviću imanentna (nego *ko* 162 = 'tko') jer je, težeći višem stilu, pogrešno

⁴³ Moguš, 1967: 80.

etimologizirao i zapisao oblik *tkoja* (15). Treba zabilježiti i stari nesažeti oblik Gjd ženskoga roda *njeje* 144 (uz *nje* 57), što Mrnavić upotrebljava umjesto posvojne znamjenice *njezin*, a umjesto posvojne zamjenice *njihov* (*njihovi* 52) rijetko se javlja oblik Gmn s naveskom *-a* (*njiha* 38, 36; u AR-u je citirana dijalektološka napomena da se govori oko Vareša u Bosni i navode se primjeri iz *Osmanšćice*, dvije narodne pjesme i dvije iskvarene Kašičeve potvrde, s. v. *on*). Paralelizam postoji i u uporabi starijih i novijih oblika ličnih zamjenica (D *vam* 132 / D *vami* 164; D *nama* 155). Potvrđena je neodređena zamjenica *nišće* 77 / *ništar* 145. Neodređene zamjenice s predmetkom *i-* upotrebljavaju se kao kod mnogih ondašnjih štokavskih pisaca uz zanijekani glagol (...*da me itko ne bi mogal* 4, *kih itkor kriv ne bi...* 73; ...*itkore ne znade* 78, *cara i vezira ne gledaj itkore* 105). U *Historiji od Filomene* fra Ivana od Zadra iz sredine 17. stoljeća (ali i u prethodnika Zoranića i Barakovića) kadšto nalazimo obrnuto (uz neodređene zamjenice s predmetkom *ni-* izostaje negacija uz glagol u rečenici: *Tu se one veće nišće obarnuše*).⁴⁴ I među zamjeničkim oblicima vidimo tragove čakavštine, ali pretežu štokavske potvrde. Zaprečavanje dvostruke negacije u navedenim primjerima vjerojatno treba shvatiti kao oznaku birana jezika jer dvostruka negacija u usporedbi s nekim stranim jezicima koji je nemaju mogla se našim starim piscima činiti suvišnom.

25. Prvo lice jednine prezenta. Od čakavskih tekstova zadarsko-šibenskoga kruga 16. i 17. stoljeća *Osmanšćica* se udaljuje upotrebom isključivo nastavka *-m* u 1. licu jednine prezenta u oblicima: *dajem* 68, *molim* (176), *bojim se* (173), *znam* (24) / *znadem* (120), *budem* (95).

26. Imperativ. Različito se tvore imperativi: jednostavni (*truj* 161, *milujte* 170, *ne smišljaj* 81) i složeni (*htijte milovati* 169). Treće lice jednostavnoga imperativa kadšto se izražava na stari način oblikom koji je jednak 2. licu (*daj* 161, *ne gledaj* 105), uz česte konstrukcije *neka* + 3. lice prezenta (*neka zagarli* 26, *neka poznaju* 26). Jedanput je potvrđen arhaični zanijekani imperativni oblik glagola *moći* (*ne mozi pokazati* 104) pored brojnih novijih (*nemoj psovati* 117). Umjesto *neka* Mrnavić kadšto upotrebljava *da* (*Napokom ko će se shranit, da se shrani* 162).

27. Futurski oblici. Futurski oblici tvore se pomoću svršenih prezentskih oblika glagola *biti* i infinitiva (*budem viditi* 95) i prezentskih oblika glagola *htitilhotiti* (*ču učiti* 155, *neće činiti* 185).

28. Kondicional I. Mrnavić u *Osmanšćici* nije rabio isključivo čakavske oblike glagola *biti* za tvorbu kondicionala (*bim, biš...*), nego *bih, bi...* uz glagolski pridjev radni (npr. *bih uzhotio* 123, *bi mogal* 4, *bismo smaknuli* 180, *biste učinili* 132). U tvorbi kondicionala nema izrazitih čakavskih crta.

29. Leksik (turcizmi). Na koncu ćemo ipak navesti i nekoliko turcizama jer se obično tvrdi da je velik broj turcizama značajka štokavskoga narječja. U Mrnavićevoj *Osmanšćici* mnogo je turcizama, a njihova brojnost određena je i temom tragedije. Najviše je turcizama vezanih uz vojsku i organizaciju Turskoga Carstva:⁴⁵ *aga* (117, 'zapovjednik u turskom vojništvu'), *azamogljan* (119 'oteto dijete odgajano za

⁴⁴ Usp. Kapetanović, 2003: 140.

⁴⁵ Po jednu potvrdu navodimo u citatnim oblicima.

slugu ili janjičara'), *avan* (185, 'izdajnik, nevjernik'), *beslija* (89 'turski vojnik'), *čatib* (111, 'pisar'), *čauš* (40, 'niži vojni čin'), *čelebija* (72, 'naslov sultanova sina'), *čerga* (61, 'šator'), *čehaja* (120, 'upravitelj imanja'), *delija* (92, 'junak'), *divan* (111, 'vijeće'), *divanski* (121, 'koji se odnosi na divan'), *dušmanin* (130, 'neprijatelj'), *dundar* (53, 'vojna jedinica'), *harač* (86, 'turski porez'), *haramija* (54, 'hajduk, odmetnik, razbojnik'), *haznadar* (112, 'blagajnik'), *jagma* (51, 'navala, juriš'), *janjičar* (63, 'vojnik u turskom pješaštvu'), *kadija* (187, 'sudac'), *kavgažija* (155, 'svadljivac'), *kazija* (79, = *kadija*), *nefer* (92, 'vojnik'), *paša* (119, 'naslov turskog dostojanstvenika'), *pašaluk* (80, 'upravno-teritorijalna jedinica u Turskom Carstvu'), *paševati* (183, 'biti pašom'), *meteriz* (46 'opkop; ograđeno mjesto), *tališman* (79, 'vjerski dostojanstvenik'), *sanžak* (29, 'upravna jedinica u Turskom Carstvu'), *sardar* (47, 'zapovjednik, vojskovođa'), *sinžir* (117 'lanac'), *spahija* (34, turski vlastelin; konjanik u vojsci), *šator* (69), *teftedar* (120, 'blagajnik, računovođa'), *testir* (58 'dopuštenje'), *timar* (157, 'posjed'), *ulafa* ('80, 'vojnička plaća'), *ulafažija* (43, 'vojnik plaćenik'), *ulah* (62, 'glasonoša'), *vezir* (68, 'ministar; upravnik') *zaim* (50, 'feudalni posjednik'), itd.

Posebno se mogu izdvojiti turcizmi vezani uz muslimanski život: *ašikovanje* (144, 'udvaranje'), *ašikovati* (144 'ljubiti'), *buslomanin* (64, 'musliman'), *derviš* (142, 'redovnik prosjak'), *fereža* ('haljina, ženski ogrtač muslimanki'); *fetva* (67 'osuda'), *hadum* (155, 'uškopljenik'), *hatib* (120, 'propovjednik'), *hažija* (155, 'musliman koji je hodočastio u Meku') *hoža* (120, 'vjeroučitelj'), *imam* (79, 'vjerski poglavar u muslimana'), *jaur* (55, 'nevjernik, kršćanin'), *jaurski* (86, 'nevjernički, kršćanski'), *jaurstvo* (90, 'kršćanstvo'), *mečet* (158, 'džamijica'), *tumban* (54, 'pokrivalo za glavu, turban'), itd.

U ovom izboru turcizama trebalo bi spomenuti i: *ćindil* (30, 'zgrada'), *čaršija* (176, 'trgovište'), *konak* (65, 'prenočište'), *pazar* (38, 'tržište, trgovina, sajam'), *domusovina* (157 = 'svinjetina'), itd.

Više od pola ovdje nabrojanih turcizama ne poznaje Gundulićev *Osman*, i to ne samo zato što su Dubrovčani izbjegavali turcizme (osim u komičnim poemama 17. st.), nego i zato što Mrnavić svoju temu obrađuje iz turske, a ne iz kršćanske perspektive. Kako bi uvjerljivo "iznutra" opisao život Turaka, Mrnaviću su bili potrebni turcizmi.

Osim toga, treba reći da Mrnavićeva *Osmanščica* sadrži i bogat hrvatski leksik, često su neke riječi u AR-u potvrđene samo u Mrnavićevoj *Osmanščici*, npr. *bezsudbina* (131 = 'nepravda'), *carščina* (115, 'carstvo'), *dvogled* (150, 'razrok'), *duojeobrazan* (162, 'dvoličan'), *grundast* (146, 'namršten'), *jutarnjak* (31, 'sutrašnji dan'), *krvopilnik* (103, 'krvopija'), itd., ali o tom možda više jednom drugom prigodom.

III. ZAKLJUČAK

Mrnavićev jezik *Osmanščice* prilično je nehomogen, čakavsko-štokavski tip hrvatskoga književnoga jezika. Zasiurno to nije "čisti" narodni jezik (štokavski govor kraja odakle su Mrnavići doselili u Šibenik ili čakavski govor šibenskoga kraja), nego pažljivo birani književni jezik. Polazište je Mrnavićeva jezika čakavska

osnovica, što pokazuju analizirane jezične značajke (npr. puna vokalnost, odraz negdašnjega prednjojezičnoga nazala, /j/ i /žj/ od */d'/ i */žd'/, neprobijanje sustava u primjerima kao *saržba i ulafažija*, inicijalna skupina *čr-*, čuvanje *-jt-*, *-jd-*, završno *-l* u proznom predgovoru, primjeri slabljenja konsonantske napetosti, *z < izb = z < sb*, vjerojatno nenovoštokavsko mjesto naglasaka, Ljd m. r. *-i*, čestotnost kratke osnove množine u jednosložnih imenica, pretežno čakavski gramatički morfemi u Gmn, Amn m. r. *-i*). No, štokavska komponenta toliko je jaka u Mrnavićevu jeziku (jača nego u ranijih književnika zadarsko-šibenskoga kruga), da konkurira gotovo svakoj tipičnoj značajki čakavske komponente, kadšto i dominira. Budući da je čakavski udio Mrnavićeva jezika *Osmanšćice* poslije ove analize neupitan, razborito ga je u Mrnavićevu jeziku smatrati primarnim (polaznim), a štokavski naslojavanjem. Takav zaključak podupire i činjenica da isusovac Mrnavić u 17. stoljeću ne bi namjerno čakavizirao svoj jezik – takvih tendencija nije bilo u 17. stoljeću – čakavci duž obale preferiraju štokavski književni jezik. Jedna skupina čakavaca prihvaća književnu štokavštinu zato što je *najprošireniji idiom* (u skladu sa zamislima Rima o jeziku za širenje vjere među južnoslavenskim narodima, tipičan je primjer Bartol Kašić), a druga skupina teži štokavskom književnom jeziku jer joj je štokavština *najljepši idiom*, čak se imitira i određeni tip književne štokavštine. Od Mrnavića mlađi Andrija Vitaljić (1652–1737), čakavac iz Komiže na Visu, ovako piše: *Ali htih sam se u ovih pisnih, u koliko sam imal poznanja, služiti se izgovaranjem dubrovaškim, kako rekuć pjesan, riječ, lijep, rijeti, pjevati, sl'ješati i takove ostale, jer mi se je vidilo da ovako izgovarati daje niku slatkost i niki ugodan i lip način onoj riči, osobito u pisni četveroredkoj od ove varsti. Nu ako kom srićom ne bi bilo drago tebi takovo izgovaranje, a ti gdi najdeš: riječ, djelo, pjesan, lijep, reci: dilo, rič, pisan, lip; gdi budeš štiti: rijeti, pjevati, slišati, lijevati, a ti štij: riti, pivati, slišati, livati, i tako ćeš na tvoju volju one riči ovim načinom lasno napraviti.*⁴⁶ Kao A. Vitaljić mislili su i pisali J. Kavanjin, P. Kanavelić, I. Dražić, I. Ivanišević, A. Draginić, J. Salečić. Ti pisci nisu stvarali homogeni hibridni jezik, ali, težeći štokavštini, nisu posve nadvladali u svojim tekstovima oznake imanentne im čakavštine. U nekih je pisaca štokavska komponenta jača, u drugih je slabija (najmanje štokavizama ima Ivanišević, a sveudilj svoj jezik štokaviziraju Kavanjin i Dražić).

Posljednje veliko ime zadarsko-šibenskoga kruga jest Ivan Tomko Mrnavić, a njegova je *Osmanšćica* posljednje opsežnije djelo toga kruga. Štokavski udio u Mrnavićevu jeziku ne bi trebalo povezivati isključivo s njegovim podrijetlom nego s prikazanim tendencijama koje se javljaju u njegovo doba; u 16. stoljeću književnici čakavci unosili su u svoj književni jezik štokavizme, ali štokavizacija među piscima čakavskoga podrijetla jača je u 17. stoljeću. Mrnavić se po štokavizaciji svojega jezika uklapa u opća strujanja svojega doba. No, treba ipak na kraju reći da se mnogih znakova svoje polazne čakavštine, kao što je u analizi pokazano, nije odrekao.

⁴⁶ A. Vitaljić, 1712: 12–13.

VRELA I LITERATURA

Juraj B a r a k o v i ć, 1614: *Vila Slovinka*, Venecija, 1614.

Dalibor B r o z o v i ć, 1979: "O Barakovićevu jeziku u zadarskom književnom krugu", *Zadarska revija* (posebno izdanje: *Jurju Barakoviću o tristopedesetoj obljetnici smrti*), Zadar, str. 23–37.

D[unja] F[a l i š e v a c], 2000: "Mrnavić (Marnavić, Marnavich, Marnavitus), Tomko", *Leksikon hrvatskih pisaca*, Školska knjiga, Zagreb, str. 512–514.

Dunja F a l i š e v a c, 2003: "Shvaćanje povijesti u Mrnavićevoj *Osmanščici* i Gundulićevu *Osmanu*", *Kaliopin vrt II*, Književni krug, Split, str. 27–47.

Marin F r a n i č e v i ć, 1983: *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Školska knjiga, Zagreb.

Slavko J e ž i ć, 1993: *Hrvatska književnost od početka do danas 1110–1941*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb. [Reprint.]

Amir K a p e t a n o v i ć, 2003: "Jezične značajke i leksikografska obrada fra Ivanove Filomene iz XVII. stoljeća", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 29, Zagreb, str. 131–155.

Amir K a p e t a n o v i ć, 2004: "Sekundarna jotacija u jeziku hrvatske književnosti", *Riječki filološki dani*, 5, Rijeka, str. 247–254.

Mihovil, K o m b o l, 1945: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb.

Josip L i s a c, 1979: "Refleksi jata u jeziku J. Barakovića u usporedbi s jezikom P. Zoranića", *Zadarska revija* (posebno izdanje: *Jurju Barakoviću o tristopedesetoj obljetnici smrti*), Zadar, str. 39–59.

Josip L i s a c, 1996: "Hrvatski jezik i Faust Vrančić, s osobitim obzirom na 'Život nekoliko izabranih divić'", *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 81–108.

Josip L i s a c, 2003: *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekt i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.

Dragica M a l i ć, 2000: "Najnovija zapažanja o srednjovjekovnoj hrvatskoj latinici", *Filologija*, 34, str. 97–128.

Tomo M a r e t i ć, 1889: *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU, 9, Zagreb.

József M o l n á r – Györgyi S i m o n, 1980: *Magyar nyelvelmékek*, Tankönyvkiadó, Budimpešta.

Ivan Tomko M a r n a v i c h, 1631: *Osmanschica*. Pri Yakovu Mafskardu, Rim.

Ivan Tomko M r n a v i ć, 1993: *Govor na pogrebu Fausta Vrančića*. Prevela s latinskog Olga Perić, Gradska knjižnica "Juraj Šišgorić", Šibenik. [Pretisak i prijevod.]

Milan M o g u š, 1967: "O navodnim štokavizmima u sjevernih čakavaca", *Filologija*, 5, Zagreb, str. 75–81.

Milan M o g u š, 1977: *Čakavsko narječje. Fonologija*. Školska knjiga, Zagreb.

Slobodan Prosperov N o v a k, 1999: *Povijest hrvatske književnosti. Od Gundulićeva poroda od tmine do Kačićeva Razgovora ugodnog[a] naroda slovinskoga iz 1756*, III. Knjiga, Izdanja Antibarbarus, Zagreb.

P a s i j e. Prir. Nikola Batušić i Amir Kapetanović, Erasmus naklada – Pasijska baština, 1998.

Armin P a v i ć, 1875: "Ivan Tomko Mrnavić", *Rad JAZU*, 33, Zagreb, str. 58–127.

Olga P e r i ć, 1993: "Mrnavićev govor na pogrebu Fausta Vrančića", *Encyclopaedia moderna*, br. 2 (42), str. 150–153.

Andrija V i t a l j i ć, 1712: *Ostan Božje ljubavi*, Venecija.

Branko V o d n i k, 1913: *Povijest hrvatske književnosti, knjiga I: Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb.

Josip V o n č i n a, 1989: "Integracijska težnja u grafijskom sustavu Glavinićeva *Cvita svetih*", *Zbornik radova o Franji Glaviniću*, ur. V. Frkin, E. Hercigonja, M. Moguš, JAZU, Zagreb, str. 359–378.

Z b o r n i k proze XVI. i XVII. stoljeća, 1972: priredio Jakša Ravlić, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 11, Zora – Matica hrvatska, Zagreb, str. 219, 225.

THE ISSUE OF DIALECTAL BASE IN MRNAVIĆ'S OSMANŠĆICA

SUMMARY

This article provides a detailed language analysis of Mrnavić's *Osmanščica*, because the language of his Croatian literary work has not yet been thoroughly researched. Considerable attention has been paid to Čakavian and Štokavian phonological and morphological characteristics exclusively, which may lead to the conclusion about the dialectal base of his language.

KEY WORDS: *Mrnavić, Osmanščica, phonology, morphonology, morphology, Čakavian idiom, Štokavian idiom, 17th century*